

Ils substantivs i'l Nouf sainc Testamaint da Giachem Bifrun (1. part)

Autor(en): **Gaudenz, Gion**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **123 (2010)**

PDF erstellt am: **23.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-323181>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Ils substantivs i'l *Nouf saine Testamaint* da Giachem Bifrun

(1. part)

Gion Gaudenz

Introducziun

Chi chi as metta a scriver qualchosa davart il pledari da Bifrun, stuvaregia a tuotta via tgnair in ögl la lavur ch'üna giuvna filologa ollandaisa, dr. Maria H. J. Fermin, ho scrit in lingua francesa già l'an 1954, *Le vocabulaire de Bifrun des quatre évangiles*, ün cudesch fich bain elavuro e bain stampo a Groningen. Üna part da sieu pream d'eira dal rest scritta in ollandais, ün'otra in tudas-ch, la terza per frances e l'ultima per rumauntsch-puter. Ma minchün chi scriva davart Bifrun, varo ün böt different. Uschè descriva Maria Fermin in ün pream pü extais cu ch'ella s'hegia fadieda lönch ouravaunt per chatter üna sistematica chi la satisfaiva per preschanter il vocabulari dals quatter evangelis illa traducziun rumauntscha da Bifrun. Ella s'ho eir cusglieda cun filologs da nom, impustüt cun Walter von Wartburg. Finelmaing es ella riveda ad üna soluziun chi pera a prüma vista sorprendenta. In sieu «Plan du Répertoire» (chi cumpiglia tschinch paginas) classifichescha ella culs custabs A – D l'inter vocabulari in quatter chapitels fundamentels: «A. L'Universe, B. l'Homme, C. L'Homme et le Numineux, D. L'Homme et le Monde extérieur». Que es tipic per ella da vzair in möd filosofic la persuna chi formulescha e drouva sia lingua. Uschè s'ho ella eir deda tuotta fadia da chatter in sieu «Vocabulaire» ils trats da character e la persuna da Giachem Bifrun. Da las pochias notandas biograficas cha nus vains dad el, nu pudains nus guera conclüder pü precisamaing a l'hom samedrin. Que es in mincha cas sto ün möd modern, applicho da M. Fermin avaunt pü cu 50 ans: Da condenser our dal möd da scriver e formuler dal scrivaunt ils trats pü characteristics da la persuna Giachem Bifrun. Cò vuless eau adür ün pêr assegs our da sieu pream (p. 11): «Après 1552 Bifrun, renonçant à ses multiples charges publiques, s'attelle à cet énorme labeur: procurer à sa langue maternelle toutes les qualités requises pour exprimer les aspects si nuancés et si riches des Evangiles (et du reste du Nouveau Testament).»

(p. 11) De quelle façon Bifrun s'est acquitté de cette lourde tâche, nous le dirons plus en détails dans notre conclusion, mais dès maintenant nous tenons à affirmer que Bifrun, le notaire montagnard, doit être considéré comme un génie linguistique hautement doué. Il ne connaît pas seulement à fond les plis et les replis du latin, mais il sait les rendre avec une plasticité étonnante, par des mots qui tantôt

sentent leur terroir, tantôt sont pénétrés d'une haute spiritualité créatrice.

Ed auncha l'ultima frasa da l'introducziun (p. 15): «Son *Nouf Testamaint* témoignera pour lui aussi longtemps qu'on parlera le romanche dans les vallées grisonnes, il transmettera à la postérité la saveur de son réalisme religieux, la vigueur et la plasticité de sa langue.»

Il böt da quista contribuziun es pü modest

Cur cha gniva cito i'ls prüms toms dal Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG) ün pled u ün'expressiun da Bifrun, nu gniva que auncha (scu uossa) agiunt tar sia muostra latina «nach Erasmus». Que pudess esser cha pür zieva cha Maria Fermin ho demusso süllas pag. 142s. da sia lavur cha Giachem Bifrun ho gieü cun tschertezza per muostra da sia traducziun apunta la versiun dad Erasmus da Rotterdam e na, scu cha oters suppunivan, ün'otra fuorma dal text latin dal Nouv Testamaint u perfin be üna traducziun italiauna. In set culuonnas, üna sper l'otra, ho ella adüt il prüm 12 lös da la versiun taliauna da Brucioli, daspera ils texts correspondents grecs da l'uschedit 'Nestlé', scu terza culuonna as legia ils listess texts latins da la vulgata, illa quarta, darcho per latin, quels formulos dad ün Castellion. Zieva, be sper Bifrun, cumpera Erasmus cun sia ediziun greca e latina; illa settevla culuonna, quella da Bifrun, as legia unicamaing il text rumantsch, chi as lascha percunter confrunter eir cun quel taliaun. Fand il conguel, as vezza cha las divergenzas sun grandas. Impè es evidainta la parantella pü stretta da la traducziun da Bifrun cun la muostra latina dad Erasmus. Da quella vouta davent nu's pudaiva que pü esser da different avis in quista chosa. – Dal rest adüja M. Fermin unicamaing ils texts rumantschs da Bifrun e zieva la traducziun in frances – üngün latin!

Scu ch'èu d'he già dit i'ls preams da mias contribuziuns dals ultims duos ans, vuless èu unicamaing der occasiun a quels chi nun haun il privilegi da posseder ün dals rers exemplers dal *Nouf sainc Testamaint* da's pudair approfondir in ün'intera quantited da möds da dir da Bifrun. Bainschi vegnan publichos in mincha faschicul dal DRG chi cumpera, ün u l'oter cuort text dal Samedrin, ma quels nu bastan per as fer ün purtret pü detaglio da sieu möd da scriver e tradür. Pervi dal spazi stuvaregia èu esser ün pô spargnuos cun adür las muostras latinas, èu faro que be, cur cha que am pera pustüt remarchabel. Sch'èu pigl in vista da cler our quista vouta plets be mieus prüms ses fögls (dals 12 in format folio) culs substantivs ch'èu d'he extrat dal *Nouf Testamaint*, schi vuol que dir cha nus rivessans quista vouta be tres ils quatter evangelis, dimena güst uschè dalöntschi scu cha M. Fermin es ida cun sias retscherchas.

Digià in mias duos prümas contribuziuns davart la lingua da Giachem Bifrun vaiv'eau manzuno cha in fuonz vessi stuvieu avair adüna las muostras dal text latin dad Erasmus, cur ch'eau citaiva qualchosa latin, perche unicamaing quel text ho gieu Bifrun davaunt ögls, cur ch'el staiva a Samedan tradüjand sieu *Nouf saine Testamaint*. Pür per quista terza etappa m'es que reuschieu da survgnir ad imprast – da la Biblioteca naziunela a Berna – ün exemplar da 'l'Erasmus' dal 1516, in fuorma dad ün bellischem facsimile dal 1986. (Scha Bifrun d'eira in possess dad ün da quels cudeschs originels, schi bod dal sgür ch'el l'ho acquisto düraunt ils ans ch'el ho stüdigio, aunz il 1520, a Basilea. Sainza dubi cha la lavur dad Erasmus, cun sia bgerüra dad annotaziuns, ho sdasdo in el auncha pü ferm la paschiun pel pled da la Bibgia.)

Eau d'he vis cha las formulaziuns latinas dad Erasmus varieschan auncha vaira ferm da quellas da la vulgata, pü fermamaing da que ch'eau vess cret. Pustüt d'eira Erasmus pü sever culla grammatica, ma eir que chi eira gnieu ün pô pastrüglio vi dals texts da la Vulgata ho'l pruvo cun intelligenza e granda diligenza da metter in uorden. El dispuniva dad üna cugnuschentscha incumparabla dals texts dals baps da la baselgia chi vaivan cito per latin ils prüms tschientiners fich suvent il Nouv Testamaint. E que l'ho fich güdo tar sia correctura.

A pudess güst'esser interessant eir per nus, scha eau fatsch, apunta cun l'agüd da 'l'Erasmus', mia correctura, almain dals lös remarchabels cha d'he cito ils ultims duos ans per latin our dal cuntschaint 'Nestlé' (pü u main correspondent a la Vulgata). Daspera mettaro eau la versiun dad Erasmus. Tschert cha que nu tuorna a quint, cur cha'ls 'duos latins' vaun be poch ourdglioter. Ad es eir da dir cha pustüt trattand ils adverbs, eau d'he pel solit adüt be cuorts texts latins (chi daun be da rer la schanza da constater quellas vias chi vaun cò e lo eir ferm ourdglioter e chi muossan il möd da lavurer e penser dad Erasmus).

1) Exaimpels our da mieu artichel illas Annalas 121 (2008)

- 590 Vulgata (V): *Potestis enim omnes per singulos profetare,*
 Erasmus (E): *Potestis enim omnes singilutim prophetare.*
- 54 V: *et cum iussisset turbam discumbere super foenum,*
 E: *et iussis turbis discumbere super gramina.*
- 708 V: *Noli negligere gratiam quae est in te,*
 E: *Ne neglexeris quod in te est donum.*
- 720 V: *Seductores proficient in peius,*
 E: *Impostores proficientur in peius.*
- 57 V: *sine causa autem colunt me,* E: *sed frustra colunt me.*

- 592 V: *non ego autem, sed gratia Dei mecum,*
E: *non ego autem, sed gratia dei, sum quod sum.*
- 595 V: *Insiptens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur,*
E: *Stulte, tu quod seminas non vivificatur, nisi mortuum fuerit.*
- 62 V: *Domine, non erit tibi hoc,*
E: *Propitius tibi sis, domine, nequaquam erit tibi hoc.*
- 635 V: *quòd autem sollicitus fui hoc ipsum facere,*
E: *in quo & diligens fui, ut hoc ipsum facere.*

2) Exaimpels our da las Annalas 122 (2009)

- 69 V: *Serve nequam, omne debitum demisi tibi quoniam rogasti me,*
E: *Serve sceleste, debitum illud remisi tibi, cum obsecrasses me.*
- 270 V: *et patientiam habebit in illos?* E: *& longanimis super illis?*
- 515 V: *Credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fidem eius in iustitiam,* E: *Porro qui non operatur, credit autem in eum, qui iustificat impium, imputatur fides sua in iustitiam.*

Noss (nouve) exaimpels i'l uorden dal cudesch da Bifrun

- 19 *Nun araspò à vus thesors in terra inua che l'g aruügen & la tharma guasta,* latin: *Ne reponatis vobis thesauros in terra, ubi erugo & tinea corrumpit.* Mt. 6, 19. Ed auncha i'l rumauntsch da la *Buna Nouva* (2004): «Nu raspè üngünas ricchezas cò sün terra, perche vus stuvais fer quint cha chera e ruegen las consüman.»
- 20 *vulvè vos oeilg via alla utschelina,* latin: *Vertite oculos ad volatilia coeli.* Mt. 6, 26. Quist pled collectiv pels utschels, (*l'utschelina*) l'utschlaglia, as chatta repetidamaing tar Bifrun, sumgiaintamaing scu «la sulvaschina» per la summa da las bes-chas sulvedgias. Da confrunter es eir «graschina, Schlarigna» e. o.
- 20 *Mu quael d'vus s'pissand cun pisijr, po argiunscher à sia persuna ün bratshmuot?*, latin: *cubitum unum.* Mt. 6, 27. Cò drouva Bifrun ün tipic pled rumauntsch (bratschmuot).
- 31 *schì haun els arasó la numnaunza,* Mt. 9, 31. Eir 52 *Herodes udit la numnaunza da Jesu.* Mt. 14, 1. Nus dschessans: «la fama, la novited».
- 33 *Nun havè ... ne tasckia sülg viedi, ne duos arassas ne chiuzamainta.* Mt. 10, 10. Las *arassas* («büschmaints») cugnuschainsa, main la *chiuzamainta*, las «s-charpas». In Engiadina Bassa as disch suvenz per «stinvs» «chatschöls», in Val Müstair s'ha mantgnü il vegl pled da «salzers» per «s-charpas». «Ir a pè scuz», vulesc insè dir «ir sainza s-charpas». Eau vaiva udieu cha'l pled «s-charpas» vegna dal term germanic «das scharfe Schuhwerk».

- 37 Suvenz sun las annotaziuns u declaraunzas da Bifrun, adüna a la fin dals chapitels biblics, remarchablas. Uschè as sainta el in dovair da declarer il pled *speda* a la fin da Mt. 10. *Speda. guerra, stosth. imperscho per la cretta.*
- 37 *L's pouver arschaiven ün lêd mès dalg evangeli, latin: Pauperes evangelizantur. Mt. 11, 5. Cò ho tradüt M. Fermin uschè: «et la bonne nouvelle est annoncée aux pauvres».*
- 46 *frars e surours, 73 soruors, 349 sias souors, sia suor.* In latin tunaiva il pled per «sour» *soror, sorores*. A's vezza cha'l rumauntsch da Samedan vaiva quella geda auncha dapü sumgentscha cul latin. Ma üna muntagna sur Puntraschigna gniva numneda auncha lönch «Las duos Sruors».
- 51 *& vignian als metter ilg chiamin delg foe, latin: et mittent eos in caminum ignis. Mt. 13, 50.*
- 53 *la festa dalg nadêl da Herodis. Mt. 14, 6. Cò vuol dir l'g nadêl «anniversari», scu per taliaun «il natale».*
- 56 Ill'annotaziun: ... *er Herodes ad üsaunza dalgs paiauns faschet la festa cun ses baruns.* («cun sieus capuriuns»). Al listess lö declera el: *E nun es licit. è nun (es) hunest, ü è nulg oda,* («es gehört sich nicht»). Ed aunch'üna spiegaziun: *la quarta vigilia d'not. la quarta scutta. Quatter vigiliass ü gueittas scuttas.* Theodor Gartner indicha cuort e bön: «Wachen». *Scutta* vain dal latin *ascultare*, tadler.
- 59 *set pauns e pougs pschuots («peschets») – l's togs paun. Mt. 15, 34/37. Il latin drouva per «ils töchs paun» fragmenta.*
- 60 Cò segua ün'expressiun cha nus inlegiains sainz'oter: *schì nun havaiven els, per sthmanchaunza, prais pauns ...*
- 65 *Che t'impera, Simon? L's arais da la terra, da chi prendan e steaur ü rensla. Mt. 17,25. La muostra latina numnaiva que tributa aut censum. Cò s'avaivan furmos in Engiadina plets terrors, eir scha steaur es imprasto dal tudas-ch.*
- 66 *Et haviand Iesus clamô ün mattel tiers se. Il latin ho per mattel: puerum, que chi nun es uschè originel. Mt. 18, 2.*
- 68 *ün raig chi ho vulieu fêr araschun cun sia famaglia, latin: voluit conferre rationem cum servis suis. Mt. 18, 23. (a)raschun as cumbütta cò cun ratio.*
- 78 *Iesus cupichò suot sura las chiarêras da quels chi vendaiven columbas. Mt. 21, 12. Per chiarêras metta Gartner «Stühle», que cha nus dschains «chadregias». A p. 86 as chatta eir la chadrea da Moysi.*
- 83 *Mu els nun haun assüigno (da l'invid), & sun tiros via, alchiün in sia maria et alchiün à la sia merchantia. Mt. 22, 5. Maria figüra i'l text latin cun villa. Que es ün pled germanais chi tuna eir «Meierei» e chi s'ho eir mantgnieu in nos nom local «Segl Maria».*

- 88 *aint dadains sun è plains d'arob & strashuorden.* Mt. 23, 27. (a)rob gniss dal tudas-ch «Raub», que chi nu correspuonda a la muostra latina: *Plena sunt rapina & imundica.*
- 93 *inua vain ad esser l'g chiastoer allò vignen er à s'arasper las eaulas,* latin: *Ubicumque enim fuerit cadaver, illic congregabuntur et aquilae.* Mt. 24, 28. Cò chattessans nus i'l DRG las declaraunzas per *chiastoer* ed *eaulas.*
- 100 *üna duonna, quaela havaiva üna büsthla d'ün hüt precius.* Mt. 26, 7: «üna clochetta». A pag. 172 vain formulo cha la duonna chi voul undscher a Gesu vain cun *ün guotter.*
- 101 *Et dalonder invia scherchieva el l'etta delg tradir,* latin: *Et quaerebat opportunitatem ut eum traderet.* Mt. 26, 16. Il pled *etta* chi s'oda in Engiadin'Ota be da rer, es pelpü tuot oter cu quel da «l'opportunitè».
- 106 *alchiüns haun do maschedas in sia fatscha,* latin: *Alii autem palmas in faciem ei dederunt. Tunc, expuerunt in faciem eius.* Bifrun ho lascho davent il fat cha haun spüdo in vista a Gesu. Mt. 26, 67. «l'haun do schleppas aint per vista».
- 107 *Et siand ieu our ilg poerti.* Mt. 26, 71. Petrus es ieu our il curtin dadour. Il pled rumauntsch *poerti* algorda al latin *porticus*, ma cò ho il latin *vestibulum.*
- 107 *adüntrat chiantò il gial.* Mt. 26, 74. Cò essans surprais cha'l puter vaiva *gial* e na *chioed.*
- 113 *Et ilg di dsieva l'g di del adat,* latin: *Postero autem die, qui est post Parasceven.* Mt. 27, 62. Quel nom latin per il di da preparaziun d'eira memma ester a Bifrun.
- 114 *Et era sia vaisa sco la lüscherina.* Mt. 28, 3. Nus dschessans: «E sia apparrantscha d'eira clera scu la sajetta.»
- 124 *paun forza ils chamberlains de la nozza ... güner?* Mc. 2, 19. («ils invidos a nozza»). Il latin ho cò: *Num possunt filii thalami nuptialis in quo cum illis sponsus est ieiunare?*
- 127 *Alchiün nu po la massaria dad ün pussaunt, siand antrò in la chiesa da quèl, aruber,* latin: *... vasa fortis ... diripere.* Mc. 3, 27. A's vezza eir cò cha in Engiadina «il masser», «la massera» e «la massaria» haun adüna giuvo üna granda rolla.
- 135 *E (Iesus) vezzet la frantur, & aquels chi cridevan & chi planscheven fick.* Mc. 5, 38. *frantur* drouva cò Bifrun per «canera, sbragizi».
- 136 Ill'annotaziun al listess chapitel declera Bifrun il sen particuler cha *giesthla* ho in quel lö. Sias pussibilteds sun vastas: *da sia giesthla. Perchia, ù sia crusth, ù fadia, ù malatia.*
- 140 *partiand in maisedas.* Mc. 6, 39. Eir cò ho s-chaffieu il linguist da Samedan ün bel term per que chi vain tradüt in tudas-ch cun «Tischgesellschaften».

- 140 *partieus giu in scodiina skira da schient (e) schinquanta*. Mc. 6, 40. Cò es sorprendent il pled *skira* – taliaun «schiera» – üna cumpagnia, apunta üna «maiseda».
- 140 *haun prais sü dudesch scherls d'togs e pesths*. Mc. 6, 43. Bifrun soula druver minchataunt *scherl*, cur cha nus dschessans «chavagna/terna».
- 153 *üngün quael chi fo virtüü tres mieu num, pò dir mêl da mè*. Mc. 9, 39. Cò tscherna Bifrun il pled *virtüü* per «miraculs, ouvras da pussaunza». Cò es el evidaintamaing dependent dal latin chi drouva medemmamaing *virtus*.
- 153 *üna muola da mulin aint ilg culoez*, Mc. 9,42. A's vezza suvenz tar Bifrun cu cha'ls vocals lungs chi fuorman in bgeras manieras lur diftongs, nu sun auncha fixos in lur svilup fonetic. Eir 161: *Et vos faschais aquello üna fuora da schaschins*. A's chatta eir *l's muorts*.
- 154 *Ma dalg principi dalg schiafamaint ...* Mc. 10, 6. Üna buna variantia per «creaziun».
- 157 *mamauns, & infauns*. Mc. 10, 29. La furmazion dal plural da «mamma» vo cò parallela cun «duonna/dunauns», «matta/mattans». Illa sumaglia dal figl pers (p. 252) imbütta il frer vegl al bap: *mu sco aquaist tes filg es gnieu, quael chi ho cun pitanauns* (uschè corret da Bifrun), *maglio tia aroba , schi haest tü mazzô aquel vidilg ingrascho ...*
- 163 *& ho affito via aquella vigna à mêrs, & es trat davend*, latin: *et locavit eam agricolis, et peregre profectus est*. Mc. 12,1 Ils *mêrs* vaun insembel cullas *marias* («chesas da purs»).
- 164 *aquel signer da quella vigna*. Mc. 12, 9. Cò vela *signer* per «patrun».
- 166 *deus ho faflo cun el (cun Moses) our da la chiegliä*. Mc. 12, 26. Cò ans do in ögl cha il pled «Dieu» figüra i'l nominativ (scu aunch'hoz in parts da la Surselva) cul s-chet pled latin *deus*. Per *chegliä/chagliä* ho la muostra latina *rubum*, ün pled pü scientific.
- 168 Ill'annotaziun a quist chapitel declera Bifrun il pled ester per «chasha da las collectas», il *gazophilatiun*, cun dir *l'g schep, ù l'archia innua chis mettaiva aint l's duns da Dieu*. Quist füss güst ün exaimpel pel pled *Dieu/deus* in ün oter casus.
- 170 *fuoschrists e fuosprofets*. Mc. 13, 22. Que sun duos 'invenziuns' da Bifrun cha M. Fermin ho sursaglieu.
- 171 *da las quater ôras da d'ima la terra infin à summa l'g schil*. Mc. 13, 27. In tudas-ch es que gnieu formulo uschè: «... von den vier Winden her, vom Ende der Erde bis zum Ende des Himmels».
- 173 *E vain ad inscuntrèr à vos ün hum chi porta üna segia d'ouva*, latin: *hydriam aquae baiulans*. Mc. 14, 13. M. Fermin fo deriver *segia* dal latin *situla* u *sicla*. Que correspundaregia a nos «schech».

- 174 *el vain ad amussêr à vos üna granda saela hurdanaeda sü e pardedta.* Mc. 14, 15. *üna granda saela hurdanaeda sü* vain interpretada per tudas-ch: «ein grosses Obergemach, das mit Polstern belegt ist».
- 182 Il clam da Gesu a la crusch tuna: *Deus mes, deus mes, per che m'haest tü abandunô?* Mc. 15, 34. Be tschinch versets pünavaunt disch il chapitauni: *Vairamaing aquaist hum era filg da dieu.* Cò vains nus *deus e dieu* bod ün dasper l'oter.
- 184 *ün giuven vestieu cun ün chiamisth alv.* Mc. 16, 5. Cò ho let M. Fermin ad iffal *chiamist* (per chiamisch).
- 189 *& bgiers vignen à s'allagrêr della (della) sia naschiun.* Lc. 1, 14. Quist es uossa ün lö inua cha'd eira urto ün fal da cumposizion i'l *Nouf Testamaint*: il pled *della* d'eira gnieu cumponieu doblamaing. Ma in mieu exemplar (scu eir in singuls oters) esa stricho il seguond *della* e que precisamaing dal maun da Bifrun, que chi conferman auncha vaira bgeras otras correcturas. Remarchabel es cò il pled *naschiun*, per il quèl il latin ho *nativitas*.
- 194 *el (deus) ho vistdô & fat spendrischun agli sieu poevel.* Lc. 1, 67. *vistdô* per «visito».
- 195 ... *che eilg es ieu oura üna crida da Cesare.* Lc. 2, 1. Il pled *crida* per «cumand, edict» es insolit; el correspuonda a l'italiaun «una grida».
- 196 *& in la terra paesth à la lieut, & üna buna voeglia,* latin: *& in terra pax hominibus bona voluntas.* Lc. 2, 14. Bifrun segua ad Erasmus e sguincha uschè a la versiun veglia, difficultusa, cul genetiv: *hominibus bonae voluntatis.* (Cun la vgnida da Gesu *es deda la buna vögli*).
- 199 *serviand (ella) d'di & d'not cun giugiüns.* Lc. 2, 37. Cò esi discuors da la «profetessa» Anna chi, cun sieus 84 ans, voul auncha servir a Dieu cun gegüinis.
- 202 *eau nu sun deng da scharantêr la coregia.* Lc. 3, 16. Invezza da «sranter las curagias», solains nus dir: «fer our las curagias». Giovanni Battista d'eira fich ümil.
- 206 *(il diavel) l'ho aschantò sülla schima delg taimpel.* Lc. 4, 9. Illa *Buna Nouva* legiains nus: «Il diavel til (a Gesu) ha postà süsom il taimpel.» Interessant es cha Bifrun disch *schima* per «culmaina».
- 210 *duos nêfs stand ilg laech.* Lc. 5, 2 Nos pled «il lej/lai» vain dal latin *lacus*. A's vezza eir cha'l rumauntsch dal 16level tschientiner d'eira auncha pü dasper al latin. Ma eir auncha Giovanni Mathis scrivaiva intuorn il 1900 «il leigh da Staz».
- 211 ... *eran gnies da scodün chiastilg da Galilea,* latin: *venerant ex omni castello Galilaeae.* Lc. 5, 17. Que ans pera hozindi ün pô singular da numner üna vschinauncha *chiastigl* («chastè»). Prubabel-

- maing cha d'eiran fortifichedas. Per tudas-ch gnivane suvenz num-nedas «Burgen».
- 215 *Mu el (Iesus) savaiva lur pissijsr.* Lc. 6, 8. Ils *pissijsr* cha Gesu vezza ed inclegia nun haun da chefer ünguotta cun noss «pissers», ma cun noss «impissamaints». Eir a pag. 235 as legia qualchosa ün pô sum-giaint: *Et antro traunter els ün pissijsr, quael dad els füs il mêt.* Lc. 9, 46. La *Buna Nouva*: «Ad es gnieu traunter els ad üna discussiun.»
- 215 *Et els sun gnieus plain d'immattüing,* latin: *Ipsi auten repleti sun amentia.* Lc. 6, 11. *immattüing* es ün pled ferm chi exprima üna rabgia furiosa.
- 222 *Nus havain sunô à vus cun tivels & nun havais tuttô.* Lc. 7, 32. La *Buna Nouva*: «Nus avains suno sü per vus chanzuns da nozzas ...». Il latin nomna ils instrumaints *tibiae*, que chi füssan «tübas» u «flötas».
- 224 I'l cuors dal chapitel vain druvo da Bifrun il pled *creditur* (ün hom chi imprasta munaida e spetta da la survgnir inavous). Ill'annotaziun declera el *creditur* cuort e böen cun *chianveder* (quel chi vaiva dabun munaida), ün pled chi stu esser sto quella geda cuntschaint a tuot.
- 225 *schì es el* (il graun chi dschermüglaiva) *schiro per che el nun havaiva humur,* latin: *quia non habebat humorem.* Lc. 8, 6. Cò inclegiainsa cha la prüma significaziun dal «umur» es «l'ümidited», brichafat la «süttina».
- 235 *et l'g sdratscha cun sthbeva, et cun egra s'parta da del l'g sdstratschand,* latin: *et elidit, et dissipat eum cum spuma, & vix discedit ab eo dilanians eum.* Lc. 9, 39. Quist vers cun ün'ortografia magari difficila, vulains transscriver: «Ed el (il melspiert) il stira vi e no, uschè ch'el sbeva, ed el nu voul glivrer da'l turmanter.»
- 236 *Et nu l's haun arfschieu, per che la sia scheera era dad ir a Ierusalem,* latin: *& ipse faciem suam firmavit, ut iret in Ierusalem.* Lc. 9, 51. Nus dschessans cha Gesu vaiva drizzo sia vista in direzziun da Gerusalem.
- 241 Ill'annotaziun a chapitel 10 declera Bifrun: *Giumaint, es scodiün bisthc chi lavura.* Dimena mincha bes-cha chasauna chi vain gütta u selleda.
- 242 *Num dêr impeick, l'hüsth es huossa sarro,* latin: *Noli mihi molestus esse.* Lc. 11, 7 Be reramaing solains nus druver il pled «impach», ed alura na propi cul sen da «disturbi», scu tar l'*impeick* da Bifrun.
- 243 *Cura ch'ün ferm armô chiüra sia cuort, schì sto in paesth tuot aque chel possidescha,* latin: *Cun fortis armatus custodit atrium suum ...* Lc. 11, 21. Cò es que remarchabel cha Bifrun tscherna il pled *cuort* per «chesa», (eir tudas-ch: «Hof»).
- 248 *Et cura che vignen à mnêr vus allas synagogas, et als maestrôs, et als pudestaets,* latin: *... ad magistratus et potentates.* Lc. 12, 11. In

oters lös digià vains vis cha eir las fuormas dal plurel sun cò e lo specielas, uschè eir cò culs *mastros*. In Val Müstair es il plural da chavagls «chavos», a Scuol ün nom da prüvi «Pazos». Que algorda als accusativs latins.

- 249 *Eau voelg aruinêr giu mieus clavos*. Lc. 12, 18. Nus dschessans: «Eau vögl fer strer giò mieus talvos». Il pled *clavo* per «talvo» surprena. A tuotta via cha cò nun ho da chefer la finela in *-os* (da *clavos*) ünguotta cun que chi'd es güst gnieu dit dals *mastrôs*.
- 249 (*ils corfs*) *chi nun haun schlêr, ne granêr*, latin: (*corvi*), *quibus non est cellarium neque horreum*. Lc. 12, 24. Hozindi tuot chi discorra in Engiadin'Ota be dal «murütsch», mê pü dal «schler». Scha quist pled d'eira tipic ils tschientiners da pü bod, s'inclegia taunt pü facilmaing la provgnentscha da «Schlarigna» no dals bgers schlers.
- 251 *Et schel vain in la seguonda scuta*. Lc. 12, 38. Cun la declaraunza illa annotaziun: *La scuta. La gueita, la guardgia, ilg vagliêr*. Cò simplificha la *Buna Nouva*: «El vain forse pür a mezza not o amo plü tard.»
- 251 *l'g mês signer intarda la turneda*. Lc. 12, 45. «Mieu patrun s'intarda cun turner a chesa.» Tar Bifrun chattains nus vaira suvenz substantivs deverbels, construieus da muostras verbelas: *la spetta da quella chiosas* (p. 284) «l'aspettativa, la sprauunza».
- 254 *& dis alg abiagiêder della vigna*. Lc. 13, 7. «Ed el dschet al giardinier/cultivadur da la vigna ...» Il verb *biager* (scu'l tudas-ch «bauen») gniva druvo per las lavuors d'agricultura – confrunta «biag»). Eir cò ün substantiv deverbel.
- 260 *Quael hum ... chi ho schient nuorsas*. Lc. 15, 4 Scu cha vain dit illas otras parts da la Rumantschia, drouva eir Bifrun *nuorsas* e na «bês-chs».
- 262 *quael chi ho cun pitanauns maglio tia aroba*. Lc. 15, 30 Quist es ün dals imbüttamaints cha'l frer dal figl pers al fo. Güst tal plurel significativ ho fat Bifrun la correctura!
- 263 *schient uornas d'oeli*, latin: *centum batos olei*. Lc. 16, 6. Bifrun lascha cò davent ils terms cumpliehos d'imsüra, e drouva nos pled da «l'urna», ün pô scu per «butschin».
- 265 (*Abraham*) *gioda aqui cusullamaint*. Lc. 16, 25 La *Buna Nouva* ho «Abraham as po uossa allegrar». Bifrun preferescha gugent ils *u's* als *o's*, confrunta «consolar» e *cusuler*.
- 265 *ad es fatta üna granda trüna*, latin: *inter nos, et vos chaos magnus firmatus est*. Lc. 16, 26 A's tratta cò da quella separaziun insurmuntabla per l'hom rich, chi nu po eir el river illa prosmaunza dad Abraham. M. Fermin demuossa fich bain cha'l pled deriva dal latin *tribuna*. Eir il filolog Jakob Jud s'ho occupo cun *tribuna*, trattand tuot ils terms vegls chi vaivan da chefer cun la baselgia.

- 269 *m'defenda da mieu adverseri*. Lc. 18, 3 Minchataunt do que in ögl in che pusiziuns inaspettedas cha ün *a* as transmüda in ün *é*. A pagina 250 chattains eir *l'g famelg*, impü a p. 300 & *havaiven müraveglia*.
- 270 *Mu l'g publichaun ... battaiva sieu peick, dschant: deus sajast pchiadus à mi pchiadur*. Lc. 18, 13. Il pled per «pet» tuna in parts dal Grischun medemmamaing «petg», scu eir «tetg».
- 275 *Schi per che nun haest tü dô mes daners ilg baunck?*, latin: *et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam?* Lc. 19, 23 Bifrun so digià il term *baunck* (chi vain da l'Italia) per nossa «banca».
- 275 *schi haves scudieu eau quels cun usüra*, latin: *ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam?* Lc. 19, 23 Hozindi ho survgnieu nos pled «usüra» üna sumbriva scu «Wucher».
- 277 *par aque che tü nun haest cunschieu l'g tijmp da tieu visdoez*. Lc. 19, 44 (Il chastih vain,) «perche cha tü nun hest realiso il temp favuravel da tia visitaziun.»
- 286 & *(Iudas) scherchieva l'etta, dalg der ad els (a Jesus) aint in maun sainza arimur*. Lc. 22, 4 Per sia expressiun *scherchier l'etta per fêr qualchiosa* nun ho gieu Bifrun üngüna muostra latina. Nus l'inclegiains: «tschercher il bun mumaint per ...»
- 286 *cun deshidramaint hae eau aggiavüschô da manger aquaista pasthqua*. Lc. 22, 14 Nus dschessans: «Cun granda brama d'heja giavüschô ...»
- 305 *la liüsth lüscha in la skürezza, & la skürezza nun l'ho pigliêda*, latin: ... & *tenebrae eam non comprehenderunt*. Giov. 1, 5 Que nun eira uschè simpel per tradür: «La s-chürdüna chi fo frunt a la glüsch».
- 316 *l's Iüdeaus nun haun cuvigna cun l's Samaritauns*, latin: *Non enim comertium Iudaei cun Samaritanis*. Giov. 4, 9. Il term cha Bifrun s-chaffescha per quist lö, es sgüra exact: Ils Güdeus «nu vegnan insembel, nu trafichan» culs Samaritauns.
- 317 *l's vairs aduredars aduran l'g bab in spiert & in vardaet*, latin: *et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare*. Cò ans pleschan pustüt *L's aduredars*. Giov. 4, 24. Bifrun nun ho üngüna fadia da s-chaffir plets da quel tip (*aduredars*). Il latin fo üna frasa laterela: *et ei, qui adorant eum ...*
- 321 *Et à Hierusalem es ün lavadoiyr ... quael chi ho schinc vuorgs*, latin: *piscina ... quinque porticus habens*. Giov. 5, 2 Eir cò avaregia do la terminologia dal «bagn» e da la construcziun culs tschinch vouts magari da stüdger.
- 321 *Sto sü, prain tieu gravat & chiamina*, latin: *Surge, tolle grabatum tuum & ambula*. Giov. 5, 8. Cò pera Bifrun d'avair stuvieu piglier il «pled ester», ch'el drouva auncha pü.

- 324 *Ne havais mae udieu la sia vusth, ne havais mae vis la sia fiüra,* latin: *Neque vocem eius umquam audistis, neque speciem eius vidistis.* Giov. 5, 37. Per guinchir al pled da la «figüra u statura», tradüja la *Buna Nouva* seguond il sen: «Vus nun avais mê udieu sia vusch ne vis ad el.»
- 327 *Et haviand els culs aremels navigio intuorn vaing è schinc stêdis.* Giov. 6, 19. Cò sorprendan ün pô ils (*a*)remels chi staun per noss «rembels».
- 342 (*L'orv da naschiun disch*): *Iesus ho fat boergia, & ho hüt mêt oeilgs,* latin: *Iesus lutum fecit et unxit oculos meos.* Giov. 9, 11. Ora-mai cha Gesu vaiva fat quella «pasta» cun terra ed ova, schi nun ho esito Bifrun da piglier il pled fich populer da «büergia».
- 343 *El ho l'g tijmp.* Giov. 9, 21. Cur chi vegnan fattas bgeras dumandas als genituors da l'orv chi'd es gnieu guarieu, schi as dostan quels e dian cha's dessa dumander ad el sves: *El ho l'g tijmp* = el es vegl avuonda per respuonder!
- 348 *vus isches dees,* latin: *Nonne scriptum est in lege vestra: quia ego dixi, di estis?* Giov. 10, 34 Gesu s'ho alurdo dad ün pled singuler: «Nun essas vus scu taunts dieus, cur cha vus pudais udir sieus plets?» La fuorma *dees* es bain remarquabla.
- 349 *Mu Maria era quella, quaela chi havaiva hunschieu il signer cun huit e terschieu giu ses pêc cun ses chiavels.* Giov. 11, 2. Quecò inclegiains nus bain, unicamaing *l'g huit*, latin: *unguentum* «üt/öli bain savurieu» difficultescha pervi da l'ortografia.
- 353 *Caiafas ..., siand huaistg da que an,* latin: *Caiafas nomine, cum esset Pontifex anni illius ...* Giov. 11, 49. Bifrun piglia eir cò ün term pü cuntschaint cu quel dal latin.
- 359 *Per che eau hae dô ün exschaipel à vus.* Giov. 13, 15. Cò as vezza que cha ün eventuel pled ester gniva auncha straglio a la rumauntscha.
- 362 *In la chiesa da mes bab sun bgierras maschuns,* latin: *In domo patris mei mansiones multae sunt.* Giov. 14, 2 M. Fermin tradüja: «... il y a plusieurs demeures». Tar nus nu sun pü ils «maschuns» il listess scu in frances «des maisons»!
- 368 *schi es gnieu vos cour plain d'doeli,* latin: *... tristitia implevit cor vestrum.* Giov. 16, 6. Il pled *doeli* es pü tipic pel rumauntsch cu «tristezza».
- 375 *havaiven mis brasthchias insemel, per che elg era fraid,* latin: *stabant autem servi & ministri, qui prunas concesserant, quia frigus erat.* Giov. 18, 18. Eir cò sto a dispusiziun a Bifrun ün term populer (brasthias) brasthchias.
- 376 *che chiüsa mnês vus incunter aquaist hum?,* latin: *Quam accusationem affertis adversus hominem hunc?* Giov. 18, 29. Il pled latin *accusatio* es dvanto be cuortin.

- 381 & *plai aun aint aquel in linzous*. Giov. 19, 40. A Zernez as disch aunch'adüna «linzous» per «linzöls».
- 385 *Giuvens, havais vos qualchosa da manger?*, latin: *Pueri numquid opsoni habetis?* Giov. 21, 5. Cò surprena que cha Gesu salüda ils «scolars» cul pled «iffaunts», Bifrun fo landrouer *giuvens*.

Cun que essans rivos a la fin dals quatter evangelis, dimena güsta da quella part dal *Nouf Testamaint* cha M. Fermin avaiva perscruto – tuot in oter möd – digià avaunt 55 ans. Que ch'ella ho constatato: cha Giachem Bifrun es sto ün piunier fich abel e cumpetent per s-chaffir il rumauntsch scrit, que pudains nus be confirmer. – E nu schmanchain il giubileum: Il *Nouf sainc Testamaint* es cumparieu dal 1560, avaunt güst 450 ans!

